

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
3 (2014)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL: Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Tomasz Stępień, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Wojciech Falkowski, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień
Marie-Dominique Goutierre
Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Maciej Igielski (język polski), Adam Filipowicz (łacina, greka), Magdalena Płotka (łacina, angielski), Izabella Andrzejuk (francuski), Michał Zembrzusi (łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2014

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów

POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl

e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	9
Andrzej Maryniarczyk	
Cóż po filozofii św. Tomasza z Akwinu w czasach postmetafizycznych?	11
Artur Andrzejuk	
Etyka chronienia osób. Zarys problematyki.....	23

Rozprawy i artykuły

Mikołaj Krasnodębski	
Teoria osobowych relacji istnieniowych jako fundament rodziny w filozofii Mieczysława Gogacza.....	45
Magdalena Płotka	
Praktyczny wymiar poznania samego siebie w ujęciu Tomasza z Akwinu.....	61
Michał Zembrzuski	
Czy poznanie jest wyższe niż miłość? Uzasadnienie wyższości intelektu nad wolą w ujęciu Tomasza z Akwinu.....	75
Sławomir Kozerski	
Stosunek cnót do uczuć w filozofii św. Tomasza z Akwinu, na przykładzie cnoty męstwa.....	99
Paula Belina-Prażmowska	
Dlaczego czynimy zło? Trójpodział przyczyn zła moralnego według św. Tomasza z Akwinu.....	113
Grzegorz Baranowski	
Sprawiedliwość i cnota sprawiedliwości jako podstawa etyki prawniczej.....	129
Jakub Wójcik	
Pryncypia pedagogiki. Wokół filozoficznych podstaw wychowania w ujęciu Mieczysława Gogacza.....	139
Izabella Andrzejuk	
Etyka w służbie ascetyki. Rola cnót moralnych w życiu duchowym człowieka w ujęciu Aleksandra Żychlińskiego.....	157
Agnieszka Klimska	
Znaczenie uzasadnień filozoficzno-etycznych dla koncepcji zrównoważonego rozwoju.....	173
Marcin Klimski	
Antropocentryczna a biocentryczna koncepcja etyki środowiskowej na przykładzie ujęć Tadeusza Ślipki i Zdzisławy Piątek.....	187
Artur Andrzejuk	
Etyka pracownika nauki.....	205

Tłumaczenia

Piotr Roszak Mariologia światła. Komentarz do przekładu kazania <i>Lux orta</i> św. Tomasza z Akwinu.....	219
Tomasz z Akwinu Kazanie <i>Lux orta</i> (tłum. Piotr Roszak).....	223
Artur Andrzejuk Lekcja I Komentarza Tomasza z Akwinu do <i>Etyki Nikomachejskiej</i> . Wstęp Tłumacza.....	241
Tomasz z Akwinu Komentarz do <i>Etyki Nikomachejskiej</i> . Lekcja I (tłum. Artur Andrzejuk).....	244
Fernand Van Steenberghe Tomizm (tłum. Izabella Andrzejuk).....	255

Sprawozdania i recenzje

Michał Zembrzuski Sprawozdanie z „Symposium z okazji uroczystości św. Tomasza z Akwinu”.....	267
Radosław Siemionek Czy istnieje etyka niezależna względem Objawienia? Na marginesie książki Ralpa McInerney’ego <i>Zagadnienie etyki chrześcijańskiej</i>	273
Izabella Andrzejuk Recenzja: J. Zatorowski, <i>Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje</i> , red. M. Zembrzuski, A. Andrzejuk, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2013, ss. 236.....	289
Artur Andrzejuk Recenzja: Św. Tomasz z Akwinu, <i>O cnotach rozumu. Komentarz do VI księgi „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa</i> , przekład i opracowanie M. Głowala, J. Kostaś, M. Otlewska, W. Ziółkowski, Wrocław 2010, ss. 211.....	293

Polemiki i dyskusje

Urszula Wolska Dyskusja nad książką Artura Andrzejuka pt. <i>Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych</i> , Warszawa 2012, ss. 508.....	299
Marek P. Prokop Tomasz z Akwinu – teolog czy filozof. Kilka uwag do artykułu W. Golonki: <i>St Thomas d’Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i> „Rocznik Tomistyczny” 2(2013), s. 183 – 194.....	327
Nota o Autorach.....	337

Table of contents

Editorial	9
Andrzej Maryniarczyk What's after Thomas Aquinas' philosophy in postmetaphysical times?	11
Artur Andrzejuk Ethics of person protection. An outline of problems	23

Dissertations and articles

Mikołaj Krasnodębski Theory of personal existential relations as a foundation of family in Mieczysław Gogacz's philosophy	45
Magdalena Płotka Practical aspect of self-cognition in Thomas Aquinas' account	61
Michał Zembrzuski Is cognition better than love? Justification of intellect's superiority over will in Thomas Aquinas' account	75
Sławomir Kozerski The relation between virtues and feelings in Thomas Aquinas' philosophy. An example of fortitude	99
Paula Belina-Prażmowska Why do we do evil? Tripartite division of moral evil according to Thomas Aquinas	113
Grzegorz Baranowski Justice and virtue of justice as the basis of legal ethics	129
Jakub Wójcik The principle of pedagogy. On the philosophical background of upbringing in Mieczysław Gogacz's account	139
Izabella Andrzejuk Ethics serving ascethics. The role of moral virtues in human spiritual life in Aleksander Żychliński's account	157
Agnieszka Klimska The importance of philosophical and ethical justification for the concept of sustainable development	173
Marcin Klimski Anthropocentric and biocentric account of environmental ethics on example of Tadeusz Ślipko's and Zdzisława Piątek's versions	187
Artur Andrzejuk Ethics of scholars	205

Translations

Piotr Roszak Mariology of light. Commentary and translation of Thomas Aquinas sermon <i>Lux orta</i>	219
--	-----

Thomas Aquinas Sermon <i>Lux orta</i> (transl. Piotr Roszak).....	223
Artur Andrzejuk Commentary on <i>Nicomachean Ethics</i> . Lesson I Translator's introduction.....	241
Thomas Aquinas Commentary on <i>Nicomachean Ethics</i> . Lesson I (transl. Artur Andrzejuk).....	244
Fernand Van Steenberghe Thomism (transl. Izabella Andrzejuk).....	255

Reports and reviews

Michał Zembrzuski Report on the "Symposium on the occasion of celebration of Thomas Aquinas".....	267
Radosław Siemionek Is there an independent on revelations ethics? On the margins of a book by Ralph McInerny <i>Question of christian ethics</i>	273
Izabella Andrzejuk Review: J. Zatorowski, <i>Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje</i> , ed. M. Zembrzuski, A. Andrzejuk, Wydawnictwo von borowiecky, Warsaw 2013, pp. 236.....	289
Artur Andrzejuk Św. Tomasz z Akwinu, <i>O cnotach rozumu. Komentarz do VI księgi "Etyki nikomachejskiej" Arystotelesa</i> , transl. M. Głowala, J. Kostaś, M. Otlewska, W. Ziółkowski, Wrocław 2010, pp. 211.....	293

Controversy and discussions

Urszula Wolska Debate on book by Artur Andrzejuk <i>Metafizyka obecności. Wstęp do teorii relacji osobowych</i> , Warsaw 2012, pp. 508.....	299
Marek P. Prokop Thomas Aquinas - theologian or philosopher. Some remarks on W. Golonka's article: <i>St Thomas d'Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i> „Rocznik Tomistyczny” 2(2013), p. 183 – 194.....	327

Note about authors.....	337
-------------------------	-----

Recenzja

J. Zatorowski, *Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje*, red. M. Zembrzuski, A. Andrzejuk, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2013, ss. 236.

Książka Jana Zatorowskiego, zatytułowana: *Synderesis et conscientia. Koncepcja podmiotowej normy moralnej w tekstach Tomasza z Akwinu – jej źródła i kontynuacje*, stanowi problemowe uporządkowanie tematu sumienia. Zarazem umiejętnie przedstawia chronologiczny rozwój tej problematyki. W tak przyjętym porządku książki dostrzec można realizację postulatu znanego historyka filozofii Étienne Gilsona, by historię filozofii uprawiać właśnie problemowo jako swoje dzieje określonych zagadnień.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, a także przedmowy, wprowadzenia, zakończenia oraz zamieszczonych na końcu życiorysu Autora wspomnień przyjaciół o nim. Współredaktor książki, a zarazem autor przedmowy, prof. Artur Andrzejuk, zwraca uwagę, że zamiarem J. Zatorowskiego było przedstawienie tomistycznej koncepcji praszumienia (*synderesis*) i sumienia (*conscientia*). Należy jednak zaznaczyć, że plan ten Autor chciał zrealizować na dość szerokim tle. Struktura monografii pozwala

się domyślać, że zależało mu na tym, aby ukazać najpierw cały proces kształtowania się w dziejach myśli filozoficznej problematyki praszumienia i sumienia, by następnie móc zaprezentować ujęcie tomistyczne tego zagadnienia jako swoiste uwieńczenie rozważań. Jednak niespodziewana śmierć uniemożliwiła mu dokończenie przedsięwzięcia. Stąd też znajdujemy w strukturze książki uzupełnienie Artura Andrzejuka w postaci rozdziału na temat sumienia w tekstach św. Tomasza z Akwinu, którego Autor po prostu nie zdążył już napisać.

Powstała w ten sposób książka jest jednak interesującym studium problematyki sumienia. Jak już wspomniano – studium szeroko i ambitnie zaplanowanym. We wprowadzeniu do niego Autor stara się określić, na terenie jakiej filozofii będzie omawiał problematykę sumienia; jaką będzie stosował metodologię; wreszcie jakiej będzie używał terminologii. Te wstępne ustalenia świadczą nie tylko o fachowej wrażliwości historyka filozofii, lecz także o autor-

skiej „filozoficznej uczciwości”. Zdaniem Zatorowskiego najtrafniejszą filozofią do realizacji postawionego we wprowadzeniu zadania będzie tomistyczna antropologia, co oznacza, że inne koncepcje sumienia rozpatrywane będą swoiście na tle tej koncepcji. Z kolei wybrana metoda opisu stanowi połączenie ujęcia statycznego (strukturalnego) sumienia z ujęciem dynamicznym (funkcjonalnym). Z tego też powodu wprowadzenie zawiera krótkie informacje właśnie o strukturze i funkcjonowaniu sumienia. Autor wyjaśnia także kluczową terminologię, odnoszącą się do Tomaszowego rozróżnienia między *synderesis* i *conscientia*, przedstawiając zarazem zwięźle funkcjonującą w tym zakresie tradycję i swoje rozumienie tych terminów.

Pierwszy rozdział książki, zatytułowany „Prekoncepcje teorii sumienia w filozofii starożytnej”, zawiera historyczno-filozoficzny przegląd najważniejszych stanowisk w tej kwestii. Zatorowski bada tu starożytną grecką moralność i etykę, aby dotrzeć do problemów zwiastujących temat sumienia. Wśród przedstawicieli moralnej myśli filozofii starożytnej Grecji znaleźli się: Sokrates ze swoim daimonionem jako głosem boga we wnętrzu człowieka; Platon – uznający rozumną duszę człowieka za „człowieka wewnętrznego”, kierującego ludzkim postępowaniem; i wreszcie Arystoteles – którego rozum (*nous*) stanowi zasadę ludzkiego postępowania.

Z kolei rozdział drugi, poświęcony ujęciu sumienia w filozofii hellenistycznej oraz rzymskiej, zawiera stanowiska stoików (Zenona z Kition, Seneki, Epikteta), a także Cyserona i Plotyna. Wszyscy oni omówieni są w książce jako re-

prezentanci określonych stanowisk w dziejach formułowania się tematyki sumienia. Jeśli chodzi o osiągnięcia stoików w tym zakresie, to Zatorowski zwraca szczególną uwagę na zapoczątkowane przez Zenona określenie powinności jako realizacji wskazań rozumnej natury człowieka. Określenie to stało się później zdaniem autora podstawą do sformułowania koncepcji prasuimienia. Propozycje rozwijające się w obszarze szkoły stoickiej znajdują swój najpełniejszy wyraz w poglądach Seneki. To bowiem jego rozumienie sumienia koresponduje z ujęciem współczesnym, gdzie sumienie – o ile jest dobrze ukształtowane – pozostaje nieomylnym sędzią naszego postępowania. Równie istotnie zaznacza się w tym rozdziale rola poglądów Cyserona, który przede wszystkim wprowadza do myśli etycznej stosowany później termin *conscientia*, tłumacząc go z greckiego zwrotu *syneidesis*. Autor książki idzie jednak dalej w swoich rozważaniach i dostrzega w tekstach Cyserona także specyficzną dla niego normę prawa naturalnego, którą dałoby się wyrazić sformułowaniem: „czyń dobro, unikaj zła”. Z kolei w moralnych poglądach Plotyna Zatorowski widzi pierwszą w dziejach filozofii próbę przełamania intelektualizmu na rzecz woluntaryzmu. Takie bowiem niesie ze sobą konsekwencje przesunięcie akcentu z poznania na pożądanie. U Plotyna bowiem – jak zauważa Autor – pragnienie dobra i zarazem piękna można odczytywać w kontekście synderezy.

Zawartość rozdziału trzeciego poświęcona jest augustyńskiemu rozumieniu sumienia. Autor zauważa tam, że w ogóle problematyka sprawności

i władz człowieka u św. Augustyna jest konsekwencją głoszonej przez niego neo-platońskiej metafizyki. Sumienie w filozofii augustyńskiej jest pewną moralną świadomością (świadomością prawa moralnego), którą człowiek otrzymuje za sprawą Bożego oświecenia, natomiast jego działanie sprowadza się do robienia tego, co należy. W tak ujętym sposobie funkcjonowania człowieka istotną i właściwie pierwszorzędną rolę odgrywa wola, której zadaniem jest poddanie się prawu moralnemu. To zadanie woli przesądza o kwalifikacji moralnej czynów człowieka. Zatorowski, rozważając Augustyna naukę o moralności, zauważa, że jest ona właściwie teologią moralności, gdyż dobrze ukształtowane sumienie ludzkie jest zarazem miejscem jego spotkania z Bogiem i to w nim dzieje się zarówno uwewnętrznienie prawa Bożego, jak i przestrzeganie tego prawa. W ten sposób, poza swoiście teologiczną interpretacją moralności, u św. Augustyna możemy mówić jeszcze o jej woltarystycznej perspektywie (podobnie zresztą jak w przypadku Plotyna).

Uzupełnieniem rozważań na temat dziejów kształtowania się tematu sumienia w filozofii moralności jest czwarty rozdział, autorstwa A. Andrzejuka, poświęcony poglądom etycznym Akwinaty. Rozdział ten zawiera także dokładniej jeszcze wyjaśnione kwestie terminologiczne, a także różne tradycje

translatorskie, związane z określeniami *synderesis* oraz *conscientia*. Te fragmenty rozdziału piątego stanowią więc swoiste rozwinięcie i uzupełnienie wprowadzenia, umieszczonego na początku książki przez Zatorowskiego. Autor tego rozdziału zwraca uwagę na intelektualistyczny charakter myśli etycznej św. Tomasza z Akwinu, gdzie synderesa (prasumienie) jest sprawnością (intelektu) pierwszych zasad postępowania, a z kolei sumienie w swej istocie jest zastosowaniem wiedzy lub sprawności do działania. W ujęciu Tomasza człowiek odpowiedzialny za kształtowanie własnego sumienia zarazem ma obowiązek wierności sumieniu nawet wówczas, gdy ono błądzi. Z kolei wychowanie i kształtowanie sumienia sprowadza się do nabywania cnót kardynalnych, a także do odwoływania się do prawa naturalnego jako przedmiotowej normy moralności.

Interesującym zagadnieniem zawierającym się w tym rozdziale jest ponadto związanie problematyki prasumienia i sumienia ze słowem serca jako jednym z tematów Tomaszowej epistemologii. Andrzejuk, odwołując się do stosownych tekstów Akwinaty oraz do literatury przedmiotu¹, zwraca uwagę, że cnoty intelektualne należy potraktować jako ujęcie słowa serca, ale od strony wywołanych przez nie skutków. Konsekwencją ujęcia cnót z tej perspektywy jest uznanie, że sam poznawany byt wraz ze swo-

¹ Chodzi o teksty Lecha Szyndlera, poświęcone zagadnieniom „mowy serca”, zob. L. Szyndler, *Zagadnienie „słowa serca” w „Scriptum super Libros sententiarum” św. Tomasza z Akwinu*, „Edukacja Filozoficzna” 20 (1995), s. 203-212; tenże, *Wolność ludzka w perspektywie „mowy serca” jako zespołu poznawczych i pożądawczych działań człowieka*, w: *Wolność we współczesnej kulturze. Materiały V Światowego Kongresu Filozofii Chrześcijańskiej. KUL, Lublin 20-25 sierpnia 1996*, Lublin 1997, s. 501-512; tenże, *„Mowa serca” w ujęciu Mieczysława Gogacza*, „Studia Philosophiae Christianae” 32 (1996) nr 2, s. 105-112.

imi przejawami istnienia motywuje intelekt poznającego do budowania wiedzy zgodnej z rzeczywistością. W ten sposób syndereza staje się swoistym „zaczątkiem” ujęcia poznanego bytu jako celu działania.

Ostatni z rozdziałów (piąty), napisany przez Jana Zatorowskiego u progu jego badań nad sumieniem jako osobna rozprawa, zawiera prezentację różnych stanowisk tomistów współczesnych na temat sumienia. Należy zaznaczyć, że tak jak większość rozdziałów tej książki, również ten jest zbudowany nie tyle chronologicznie, ile problematycznie. Zatorowski na kolejnych jego stronach rozważa różnorodnie rozumianą strukturę sumienia, jego funkcje, odmiany, by wreszcie przejść do omówienia różnych propozycji wychowania sumienia.

Zakończenie książki z kolei zawiera zaakcentowanie doniosłości rozważań

problematyki związanej z sumieniem od początków (starożytnej myśli filozoficznej) do pełnej jego formuły (od św. Tomasza z Akwinu po tomizm konsekwentny, reprezentowany przez Mieczysława Gogacza i jego kontynuatorów).

Kończąc recenzję warto zaznaczyć, iż przedstawiona w niej książka stanowi nie tylko pozycję cenną ze względu na wartość naukową, lecz jest także wyrazem uznania dla samej osoby Autora, który – jak przystało na prawdziwego filozofa – oddziałwał w trakcie swojego życia na inne osoby, uprawiające filozofię swoją postawą „niestrudzonego poszukiwacza prawdy”.